

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA ELEKTRON TIJORATNI BOSHQARISHNING DOLZARB MASALALARI

Radjabova Malikakhon

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17493992>

So'nggi pandemiya va uning oqibatlarini elektron tijorat va davlat tomonidan tartibga solishni o'z ichiga olgan raqamli iqtisodiyotga o'tish muhimligini ta'kidladi. Dunyo bo'ylab kuzatib boriladigan boshqaruv tizimining o'zgarishi, ma'lumotlar inqilobi davlat sektoriga barcha sohalarida yanada muhim natijalarga erishish uchun boshqaruv tizimi va tashkiliy jarayonlarni optimallashtirish imkoniyatini beradi. Davlat boshqaruvini aniqlash va baholashning turli usullari mavjud. Ba'zi ta'riflar juda keng. Xususan, Jahon banki tomonidan 2017 yilda chop etilgan jahon taraqqiyoti to'g'risidagi hisobotda davlat boshqaruvi "qoidalar, ularga rioya etilishini nazorat qilish mexanizmlari va tashkilotlari" deb ta'riflangan. Boshqa torroq ta'riflarga ko'ra, davlat sektorini boshqarish "rivojlanish manfaati uchun mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy resurslarini boshqarish jarayonida hokimiyatni amalga oshirish usuli" dir¹.

Butunjahon Boshqaruv Ko'rsatkichlari tomonidan qabul qilingan ta'rifga ko'ra, davlat boshqaruvi "ma'lum bir mamlakatda hokimiyat amalga oshiriladigan urf-odatlar va institutlar", shu jumladan "hukumatlarni saylash, boshqarish va almashtirish jarayoni, hukumatning puxta o'ylangan davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish qobiliyati, fuqarolar va davlatlarga hurmat, ular o'rtasidagi iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi institutlarga" asoslandi.

Davlat boshqaruvini raqamlashtirish davlat salohiyatini oshirishi aniqlandi. Davlat boshqaruvini axborotlashtirish va davlat salohiyatini oshirish o'rtasidagi bog'liqlik, ayniqsa, eca mamlakatlarida, ularning rivojlanish darajasi, internetning kirib borishi va axborotni boshqarish tizimlarining o'zaro muvofiqligini hisobga olgan holda yaqqol namoyon bo'ladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) rivojlantirish bilan bevosita bog'liq bo'lgan raqamli iqtisodiyotga o'tish sharoitida elektron tijorat mamlakatidagi rivojlanish darajasi odatda turli ko'rsatkichlar bilan baholanadi: raqamli iqtisodiyotdagi elektron tijoratning ulushi, AKT sohasiga investitsiyalar hajmi, Internet tezligi, uning qamrovi, mamlakat hududi va aholi foydalanishi uchun qulaylik, davlat xizmatlari ulushi elektron hukumat tizimi, ro'yxatdan o'tgan eri kalitlari soni, 2 - darajali faol domen nomlari soni zone.UZ, tashkilotlarning AKT sohasidagi mutaxassislar bilan ta'minlanishi, elektron savdolarida xavfsizlik va boshqalar. bundan tashqari, mamlakatda axborot texnologiyalarining rivojlanish darajasini baholaydigan xalqaro reytinglardagi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega.

AKT sohasining rivojlanishiga 2016-2020 yillar davomida 1,2 trillion so'mdan 4,8 trillion so'mgacha, shu jumladan xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi 2,5 baravar 0,8 trillion so'mdan 2 trillion so'mgacha o'sgan "axborot va aloqa" faoliyat turi bo'yicha asosiy kapitalga investitsiyalar hajmining o'sishi yordam berdi.

Telekommunikatsiya infratuzilmasi jadal rivojlanmoqda, deb yozadi mutaxassislar. Deyarli 3,8 marta - 17,9 dan 68,6 ming km gacha - yotqizilgan optik tolali aloqa liniyalarining uzunligi o'sdi, 2021 yil oxiriga qadar ularning uzunligi deyarli ikki baravar ko'paytirilishi va 118,6 ming km ga etkazilishi rejalashtirilgan. natijada, ro'vanning shakllanishi respublika

¹ World Bank. [Электронный ресурс]. URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/> (дата обращения: 20.03.2022).

ichidagi va xalqaro transport tarmog'ı bo'lib, u global axborot resurslariga yuqori tezlikda, keng polosali ulanish imkoniyatini bu global elektron tijoratga kirishning asosidir. Mobil aloqa tayanch stansiyalari soni 1,8 baravarga 17,7 mingdan 31,7 ming donagacha o'sdi, faqat 2020 yilda 5600 dan ortiq yangi mobil aloqa telefon stansiyalari o'rnatildi va ishga tushirildi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, mobil aloqa stansiyalari tarmog'ining kengayishi 3G/4G standartlarining ishlashini ta'minlaydigan yangi stansiyalarni o'rnatish hisobiga amalga oshirilmoqda, Toshkentda esa 15 ta beshinchi avlod 5G tayanch stansiyalarini o'rnatish bo'yicha loyihalar amalga oshirilmoqda.

2016 yildan beri uyali aloqa abonentlari soni 20 foizga o'sib, 25,4 million kishiga, Internet foydalanuvchilari soni esa deyarli 2 baravar ko'payib, 22,5 million kishiga yetdi. Har yili o'rnatilgan keng polosali Internet portlari soni ortib bormoqda, bu esa abonentlarga yuqori tezlikda ma'lumot uzatish va qabul qilish uchun uzluksiz ulanishni ta'minlaydi, deyiladi tadqiqotda.

2020-yilda 1 millionga yaqin qo'shimcha portlar o'rnatildi, jami 2018-yildan beri portlar soni 1,2 milliondan 3,2 millionga ko'tarildi va 2021-yil oxiriga kelib bu ko'rsatkichni 3,9 millionga yetkazish rejalashtirilgan, bu esa simli aloqa abonentlarining Irok polosali internetga kirish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi².

“Korrupsiyaning yo'qligi” (Absence of Corruption) hukumatda korrupsiyaning yo'qligini o'lchaydi. Faktor korrupsiyaning uchta shaklini hisobga oladi: poraxo'rlik, davlat yoki xususiy manfaatlarning noo'rin ta'siri va davlat mablag'lari yoki boshqa resurslarni o'zlashtirish. Korrupsiyaning ushbu uchta shakli ijro etuvchi, sud, Qonunchilik tizimidagi davlat xizmatchilariga nisbatan ko'rib chiqiladi. Shuningdek, u davlat xaridlari va jamoat ishlari bo'yicha shartnomalar ochiq va raqobatbardosh savdo jarayonining bir qismi sifatida tuzilganligini va turli darajadagi ijro etuvchi hokimiyatdagi hukumat amaldorlari davlat mablag'larini o'g'irlashdan bosh tortadimi yoki yo'qligini o'lchaydi. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha asosiy ma'lumotlar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

O'zbekistonda elektron tijoratni davlat boshqaruvi samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar³

Davr, yillar	Hukumat faoliyati samaradorligi	Tartibga solish sifati	Ochiq hukumat	Qonunlarga rioya qilish	Jinoiy adolat	Fuqarolik adolati	Korrupsiyaning yo'qligi
2018	-0,672068	-1,642438	0,32	0,42	0,44	0,49	0,32
2019	-0,577448	-1,619923	0,31	0,45	0,44	0,51	0,33
2020	-0,5541742	-1,258372	0,30	0,46	0,45	0,49	0,34
2021	-0,54734	-1,082762	0,30	0,46	0,45	0,49	0,34
2022	-0,514127	-0,992225	0,31	0,44	0,44	0,51	0,38
2023	-0,507029	-0,944907	0,33	0,44	0,44	0,51	0,40
2024	-0,49568	-0,92345	0,31	0,43	0,43	0,53	0,41

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotga o'tish sharoitida elektron tijoratni davlat boshqaruvi samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish maqsadida ekonometrik tahlil o'tkazamiz, bunda samarali omil sifatida hukumat faoliyati samaradorligini olamiz (hukumat samaradorligi), xususiyat omillari 3-jadvalda keltirilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki,

² Scienceweb. [Электронный ресурс]. URL: https://scienceweb.uz/storage/submition_files/96/96-full-60dda5f8a2c77.pdf (дата обращения: 20.03.2022).

³ The Worldwide Governance Indicators (WGI) <http://info.worldbank.org/governance/wgi/> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi.

o'zgaruvchilar o'rtasida avtokorrelyatsiya mavjudligiga qaramay, model gomoskedastikdir. Aniqlash koeffitsienti va Fisher mezonlari ham modelning yuqori sifatini tasdiqlaydi. EViews dasturi tomonidan eng kichik kvadratlar yordamida olingan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, hosil bo'lgan ko'p faktorli model quyidagicha bo'ladi:

$$Y = -8,05 + 0,27 \cdot x_1 + 4,61 \cdot x_2 + 1,63 \cdot x_3 + 6,70 \cdot x_4 + 7,16 \cdot x_5 - 2,49 \cdot x_6 \quad (1)$$

$$(t)(-7,47)(3,07)(4,51)(1,71)(7,34)(5,80)(-2,85) \quad (2)$$

Tenglama hukumat samaradorligi ko'rsatkichining (Y) tartibga solish sifati ko'rsatkichiga (x_1), hukumatning ochiqqligi ko'rsatkichiga (x_2), qonunlarga rioya qilish ko'rsatkichiga (x_3), jinoiy odil sudlovga (x_4), fuqarolik adolatiga (X_5) va korrupsiyaning yo'qligi ko'rsatkichiga (X_6) bog'liqligini ifodalaydi. Tenglama koeffitsientlari har bir omilning boshqalar o'zgarmagan holda samarali ko'rsatkichga miqdoriy ta'sirini ko'rsatadi. Bizning holatlarimizda hukumat samaradorligi ko'rsatkichi:

- tartibga solish sifatini 1 birlikka oshirish va boshqa barcha ko'rsatkichlarning o'zgarishligi bilan 0,27 birlikda o'sadi;
- hukumatning ochiqqlik indeksining 1 birlik o'sishi va boshqa ko'rsatkichlarning o'zgarishligi sharti bilan 4,61 birlik o'sish tendensiyasiga ega;
- qonunlarga rioya qilish indeksining 1 birlikka oshishi va boshqa ko'rsatkichlarning o'zgarishligi bilan 1,63 birlikka o'sadi;
- 6,70 birlikka ko'payadi. jinoiyat Odil sudlov indeksini 1 birlikka oshirish bilan. boshqa ko'rsatkichlarning o'zgarishligi sharti bilan;
- fuqarolik odil sudlov indikatori 1 birlikka ko'tarilganda boshqa ko'rsatkichlarning o'zgarishligi sharti bilan 7,16 birlikka oshadi;
- va nihoyat, korrupsiya yo'qligi darajasi oshishi bilan u 2,49 birlikka kamayadi.

Shunday qilib, fuqarolik va jinoiy Odil sudlov ko'rsatkichlari samarali ko'rsatkichga eng katta o'sishni beradi.

Elektron tijorat jarayonlarini boshqarish vositalarini raqamlashtirish iqtisodiyot subyektlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yangi mexanizmlariga olib keladi:

- biznes jarayonlarini axborotlashtirish barcha subyektlarning turli darajadagi o'zaro ta'sirining yagona tizimini tashkil etish va uyg'unlashtirish mexanizmlarining o'zgarishi bilan birga keladi;
- raqamli texnologiyalarning mavjudligi va internetning yuqori tezligi sodir bo'layotgan jarayonlarga darhol javob berishga imkon beradi;
- hukumatning qulayligi va ochiqqligi korxonalarining biznes jarayonlarida raqamli texnologiyalarni qo'llashni rag'batlantiradi;
- katta ma'lumotlarni qayta ishlash qobiliyati davlat, mintaqaviy va shahar darajasida boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilishga imkon beradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, elektron tijorat sohasidagi hukumat yangiliklari faoliyati samaradorligini oshirish sohasida O'zbekiston davlat siyosatining asosiy maqsadi jinoiy va fuqarolik Odil sudlov sifatini oshirish bo'yicha davlat dasturini ishlab chiqish, hukumatning ochiqqligi va qonunlarga rioya etilishini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar tizimini ta'minlashdan iborat bo'lishi kerak. Hukumat chora-tadbirlari samaradorligini oshirish sohasidagi strategik maqsadlarni amalga oshirish jamiyatni demokratlashtirishning o'sishiga, axborot resurslarining mavjudligi va sifatini oshirishga, korrupsiya darajasini pasaytirishga olib keladi va oxir-oqibat O'zbekistonning barqaror rivojlanishining eng muhim maqsadlariga erishishga

imkon beradi. Tadqiqot umuman hukumat samaradorligining o'sish dinamikasini ko'rsatdi. Samaradorlik, shaffoflik va ochiqlikni oshirish uchun davlat boshqaruvida raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha chora-tadbirlarni yanada amalga oshirish zarur. Shu bilan birga, raqamlashtirish darajasi, raqamli texnologiyalar bozori, jarayonlarni axborotlashtirish darajasi, mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvol, xorijiy mamlakatlarda raqamlashtirish darajasi, xalqaro standartlar, xorijiy davlatlar bilan transchegaraviy hamkorlik va boshqa ko'p narsalarni hisobga olish kerak..

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-6079-son Farmoni. – Toshkent, 2020-yil 5-oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Elektron tijoratni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3724-son qarori. – Toshkent, 2018-yil 14-may.
3. Jahon banki. World Development Report 2021: Data for Better Lives. Washington, DC: The World Bank, 2021.
4. OECD. Digital Economy Outlook 2020. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 2020.
5. Raxmonov, Sh. "O'zbekiston iqtisodiyotida elektron tijoratni rivojlantirishning huquqiy asoslari va amaliy mexanizmlari." – Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 2022, №4, 45–53-betlar.
6. Karimova, D. "Raqamli boshqaruv tizimining samaradorligi va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri." – TDIU ilmiy axborotnomasi, 2023, №2, 61–67-betlar.